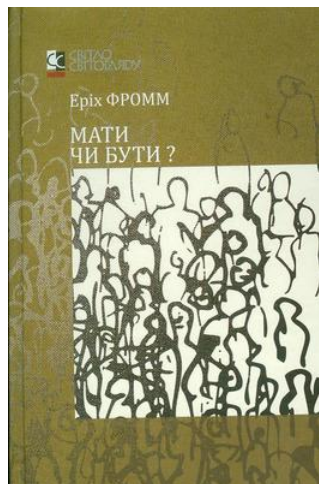

Андрій НИСКОГУЗ

Мої вітання, дорогі гурмани книжкових делікатесів! Пропоную Вам поласувати на цей раз «книго-смаколикком», який, сподіваюся, не лише припаде до смаку, а й стане корисною поживою для інтелекту, а якщо вже зовсім поталанить, то ще й підкріпить та піднесе на дусі внутрішній світ. Отож вперед! Мова йтиме про філософський трактат Еріха Фромма, німецького психоаналітика, засновника нової течії неофрейдизму, – «Мати чи бути». Хоча твір – не пригодницький роман, однак просто й захоплююче подає дуже цікавий ключ до сприйняття дійсності. Е. Фромм представляє два способи існування людини: т. зв. спосіб життя, головним критерієм якого є «мати», а також інший, в основі якого лежить «бути».

Люди, в яких домінує принцип «мати», безнастанно прагнуть чимось володіти. І володіти не лише матеріальними благами, а й знаннями, авторитетом, владою, ба навіть вірою в Бога. Для такого стибу життя є властивим кредо: «Я є тим, чим володію». Отже, якщо володію червоним феррарі, авторитетом в суспільстві, маю престижну посаду тощо, то, відповідно, я вже автоматично успішна людина.

Життя ж за принципом «бути» – це виражати й розвивати свої здібності, якими природа тебе наділила. «Бути» – це наче процес становлення особистості. Можна «бути» художником, священиком, композитором, також – маркетологом, програмістом чи навіть простим робітником на фабриці.

В чому ж різниця між цими двома підходами до життя? Людина, що живе принципом «мати», коли втрачає все, то стає ніким, бо ототожнює себе зі своєю власністю. Представник же напрямку «бути», втративши все, не втрачає нічого, бо залишається тим, ким був. Це наочно продемонстровано в автобіографічній праці австрійського

письменника-психіатра В. Франкла – «Людина у пошуках справжнього сенсу». Тут австрієць описує своє дев'ятирічне ув'язнення у різних нацистських концтаборах. Усі без винятку в'язні були позбавлені абсолютно всього, чим володіли, – одягу, грошей, статусу, а в кінцевому результаті, на більшість з них чекала неминуча смерть чи то в газових камерах, чи від непосильної праці на «благо третього рейху». Однак попри те, що у сфері матеріальної і загальнолюдської забезпеченості всі ставали рівними, – частина з них перетворювалась в нищих, озвірілих хижаків, які задля виживання були готові піти на жахливі злочини, інша ж частина зберігала свою людяність, милосердя й готовність пожертвувати собою задля добра іншого. І саме ця, друга, частина людей жила за принципом «бути». В. Франкл зазначає: «Не шукайте успіху – що більше ви націлені на нього і ставите його за мету, то більші шанси його не здобути [...] Він приходить лише як неочікуваний побічний ефект посвяти людини справі більшій, ніж сама вона, або як додатковий продукт присвяти однієї людини іншим». Поняття успіху тісно переплітається з Фроммівською концепцією «мати – бути». Особа «буттєвого налаштування» живе ані минулим (покладаючи надії на здобутки-статус), ані майбутнім (в гонитві за примарним успіхом), а творить «тут і тепер», насолоджуючись кожною миттю свого існування. «Мати» – це, передовсім, егоїзм, пасивність, споживацтво; натомість «бути» – це: альтруїзм, активність, творчий порив. «Мати» – це перетворювати все у свою власність; «бути» – це думати, відчувати.

Підхід «мати» – постійне прагнення задовольнити свої потреби і тим неначе досягнути повне щастя. Однак гедоністичне задоволення своїх потреб тільки збуджує потребу в усе нових і нових насолодах. І так виникає замкнуте коло. Омріяне щастя ж так і не приходить. У по-споживацьки налаштованій культурі гідність особи зводиться тільки до ринкових запитів, тобто людина вважається тоді бажаною, затребуваною, коли набір її природних даних і здібностей відповідає вимогам прибутковості й матеріального зиску. «Суспільство одиноких, свідомо нещасних людей, які снідають тривогою і зневірою, здатних лише до руйнування, які постійно відчувають свою залежність – людей, які радіють, якщо їм вдалося якось вбити час, який вони так посилено прагнуть заощадити», – пише автор.

Поширення цієї негативної парадигми мислення можемо простежити навіть у нашій мові. Замість «я стурбований» висловлюємося – «у мене є проблеми», замість «я щасливий у шлюбі» – «у мене щасливий шлюб», не констатуємо просто «не можу заснути», але – «у мене безсоння». Хочемо якомога більше мати, але від того лише втрачається цінність речей. Прагнемо останньої моделі машини, прислухаємося до «останнього писку моди», а «застарілі» речі потрапляють на смітник. Подібна доля чекає не лише матеріальні речі, а й людей, які «не відповідають запитам нового віяння» й опиняються викинутими на маргінес свідомості як вже застарілі.

Навчання згідно т. зв. «мати» – лише механічне накопичення інформації, яке відображене у сумнозвісному «зазубрив, здав і забув»; береться до уваги лише поверхнева форма даних, без глибинного проникнення в їх суть. А от для «бути-людей» навчання – це, передусім, сам процес занурення у світ пізнаваного, живий і глибинний; це щастя від читання; це ініціатива; самостійний аналіз, що творчо діє та долає штампи, заготовки-стереотипи.

Шлюб для «мати-людей» – своєрідне офіційно гарантоване володіння іншою людиною. Логіка тут проста: «Він (вона) вже й так мій (моя) дружина (чи чоловік), отож немає сенсу більше докладати якихось зусиль – нікуди від мене не подінеться». При такому підході

формально мають титул «чоловік-жінка», однак такими, по-суті, перестають бути. Адже бути чоловіком-жінкою – безнастанний процес завойовування любові й приязні одне одного, живе і творче становлення двох в одне ціле, – гармонійне й унікальне.

Спілкування для зорієнтованих на парадигму «мати» – це механічна передача інформації, де інший – просто знеособлений передавач того, про що треба дізнатися, а для зорієнтованих на «бути» – це зустріч живих осіб, що передбачає імпровізацію та обопільне задоволення від перебування разом з кимось.

Влада для «мати-людини» опирається лише на титул, посаду, яка часто не збігається з реальним характером такого собі квазі-управителя. Часто стається так, що маючи звання керівника він ним не є чи, точніше, виступає ним лише формально. Бо ж лідером треба бути, самою своєю поставою та прикладом вести інших за собою до обраної мети. Бути тим, хто інших і насамперед себе самого зорганізовує, дисциплінує, підбадьорює і скеровує до мети не задля власної вигоди, але для спільного блага. Таким має бути справжній лідер, тут не достатньо однієї лише посади. І таких очільників у сучасних реаліях України дуже і дуже бракує.

Таким чином, заторкнувши основні аспекти життя крізь призму «мати – бути», Фромм підводить нас до найвищої сфери існування – релігії. В одному з інтерв'ю Е. Фромм напівжартома говорить про американське суспільство, в якому люди навіть рай уявляють, «як великий супермаркет з новинками на вихідні». Тобто духовна сфера зводиться до примітивних, обивательських потреб, а сам Бог стає автоматом-ідолом, що мусить виконувати всі наші найвигадливіші забаганки за певну оплату: образно кажучи, – промовлений «Отче наш» чи добре діло для ближнього. Якщо поглянемо на наші реалії, то простежимо, що й насправду ринкові стосунки потрапляють і в релігійну сферу, де Церква – вже не молитовне зібрання в «одному дусі й правді» на прославу Божу, як це було в апостольські часи, але така собі крамниця із задоволення релігійних запитів, де кожен індивідуально привласнює собі бонуси-квитки, необхідні для того, аби потрапити на небо. Про такий нездоровий підхід до відносин людини з Богом дуже проникливо пише нині всім відома американська журналістка й письменниця Регіна Брет у своїй книзі «Бог не моргає». Вона цитує перського містика Рабія: «О Господи, якщо я буду поклонятися Тобі через страх перед пеклом, спали мене в пеклі. Якщо я буду поклонятися тобі через бажання потрапити до раю, замкни переді мною райську браму. Якщо я буду поклонятися Тобі лише заради Тебе, дозволяй мені побачити красу Твого лица». Про власницьке налаштування віруючих людей до Церкви пише чеський католик-богослов Томаш Галік у книзі «Терпеливість з Богом». Чех зазначає, що ми часто намагаємося законсервувати Церкву в усталені форми, окреслити й тим неначе підпорядкувати її собі, привласнити. Та й вже сам поділ на конфесії (католики, православні, протестанти) не дуже то відповідає принципу Спасителя з Назарету, який прийшов на землю, щоб «всі були одно». Тут не йдеться про відкинення авторитету Вселенської Церкви чи про безоглядне єднання усіх конфесій в конгломерат задля любові в ущерб істині. Зовсім ні. Галік скоріше наголошує на необхідності не сидіти в конфесійних окопах і час від часу відбиватися камінням аргументів від співбратів по ту сторону барикад, але виходити з цих окопів, намагатися глибше увійти у внутрішній світ тих, які не зовсім такі, як ти, та насправді зліплені з того ж таки тіста, що й кожен з нас. А вже щойно після такого кроку в бік порозуміння й співчуття може початися творчий процес єднання у любові. Ми ж, натомість, перш ніж побути в шкірі іншого, подихати його повітрям, постраждати його болячками, сліпо вважаємо себе тими, хто має всі відповіді

на будь-які запитання й проблеми, і свої часто односторонні й відносні форми сприйняття Бога, істини та й взагалі дійсності настирливо намагаємося нав'язати тим, хто сприймає світ не так, як ми. Тому варто чітко усвідомлювати те, що Бог є об'єктивною абсолютною істиною, щастям, красою, до Якого можемо лише невпинно наближатися, в Ньому перебувати, Його причащатися, але аж ніяк ним не володіти. Бо «приручений» Бог – то вже звичайнісінький ідол. Хіба Євхаристія не найгеніальніший «винахід» Христа в душі концепції «бути», коли споживаючи Тіло і Кров Богочоловіка стаємо богами по благодаті? Бог став (і є) людиною, щоб людина стала (тобто була) богом по благодаті. Тільки згадаймо слова апостола народів Павла: «Вже не я живу, а Христос живе в мені». Такий буттєвий підхід до відносин з Богом – вже не просто одна з форм «духовного споживацтва», але глибинна участь-перебування у житті Трійці, живе й радісне, натхненне й творче, любовне й особове спілкування з любим Татком. Отож Е. Фромм сміливо повчає не лише своїх сучасників-американців минулого століття, але й нас, дітей третього тисячоліття: «Не лише щось май, але передовсім кимсь будь». Прочитавши цю статтю, Ви звершили одне з двох: або привласнили до свого списку прочитаних статей ще один пунктик, або ж вирішили стати тими, хто є, аби й інших, які лише мають, спонукати також і бути...

Андрій НИСКОГУЗ. Мати чи бути. На грані двох світів//СЛОВО № 3 (67) 2016